

Матвієнко О. В.

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ АВТОРСЬКОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У роботі проаналізовано проблему формування педагогічної толерантності майбутніх учителів початкової школи. Отримані в результаті дослідження результати праці свідчать про досягнення поставленої мети, виконання завдань та дають підстави для узагальнення висновків. На заключному етапі формувального експерименту проведено діагностику рівнів сформованості педагогічної толерантності студентів. Динаміка зміни спостерігається у студентів як КГ, так і ЕГ. Проте, виявлено значне підвищення високого та, відповідно, зниження низького рівня педагогічної толерантності у майбутніх учителів ЕГ у порівнянні зі студентами КГ. Методами математичної статистики доведено ефективність авторської моделі формування педагогічної толерантності майбутніх учителів початкової школи. Проведене дослідження дало можливість вирішувати проблему формування педагогічної толерантності на якісно новому рівні.

Ключові слова: педагогічна толерантність, майбутні вчителі початкової школи, формування педагогічної толерантності майбутніх учителів початкової школи.

В умовах глобалізації сучасної освіти постає потреба втілювати у розвиток педагогічної науки принципів зміни, які відбуваються в українському та світовому суспільстві. Інтеграція України в європейський освітній простір передбачає, що особливу увагу буде приділено проблемі навчання та виховання людини з позиції гуманістичного підходу, відповідно до якого кожна цілісна та унікальна особистість розвивається у процесі реалізації власного потенціалу. Причому, цей процес повинен бути спрямований на входження людини до полікультурного суспільства одночасно зі збереженням власної самобутності. Толерантність як ціннісна установка та соціально-культурна потреба сьогодення визначає здатність до продуктивної взаємодії, яка здійснюється як в інтересах окремої особистості, так і цілого суспільства.

Нагальною стає проблема підвищення особистісного та професійного розвитку випускника вищої школи, його здатності до постійного самовдосконалення при одночасному збереженні основних внутрішніх настанов і переконань. У зв'язку з цим, одним із пріоритетних напрямів педагогічної освіти має стати формування професійно важливих особистісних якостей майбутнього учителя, зокрема, його педагогічної толерантності.

Вирішення проблеми формування толерантності знайшло відображення у низці законодавчих документів, які передбачають становлення громадянського суспільства та розвиток соціокультурного діалогу між країнами. Зокрема, завдяки зусиллям Організації Об'єднаних Націй, яка у 1996 році прийняла "Декларацію принципів толерантності", основним пріоритетом освітньої політики визнано розвиток толерантності.

У Державній національній програмі "Освіта (Україна XXI століття)" (1993), "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті" (2002), Законах України "Про освіту" (2016), "Про вищу освіту" (2014), "Концепції національного виховання студентської молоді" (2009), Державній цільовій соціальній програмі "Молодь України" на 2016–2020 роки (2016) відображено вимоги до формування толерантності свідомого громадянина у процесі здобуття освіти у вищому навчальному закладі.

В умовах демократизації, гуманізації та гуманітаризації освітньої системи гостро постає проблема формування педагогічної толерантності учителя як носія цінностей, духовності та планетарного мислення сучасного суспільства, адже на нього покладено відповідальність за організацію навчально-виховного процесу, перебіг якого повинен забезпечити всебічний розвиток школяра. Формування та розвиток рівня педагогічної толерантності учителів, оскільки ця особистісна якість сприяє успішному вирішенню

професійних завдань.

Аналіз наукових досліджень дає можливість теоретично обґрунтувати формування толерантності у педагогічному аспекті у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Теоретичний аспект толерантності розглянуто у дослідженнях Л. Головатой, І. Іванюка, Дж. Локка, А. Перцева, В. Тишкова та інших учених. Як категорію психології толерантність вивчають В. Бойко, С. Бондирева, О. Кирилюк, О. Кихтюк, Є. Кривцова, Д. Леонтьєв, Ю. Макаров, М. Мельничук, В. Павленко, Г. Солдатова, та інші сучасні науковці. Аксиологічний підхід до толерантності проаналізовано у працях Т. Варенко та К. Маковецької. Педагогічну толерантність учителя розглянуто у дослідженнях М. Андрєєва, Л. Безотечество, Н. Колмогорцевої, Ю. Котелянець, Н. Ліпатової, М. Перепеліциної, Г. Пономарьової, Ю. Тодорцевої, Т. Фадєєвої та інших науковців, а формування толерантності викладача – у працях Ю. Ірхіної, М. Ларіонової, А. Скок, О. Рудої.

Мета статті – аналіз ефективності авторської моделі формування педагогічної толерантності майбутніх учителів початкової школи.

Для перевірки ефективності моделі формування педагогічної толерантності майбутніх учителів початкової школи на кінцевому етапі експерименту було проведено підсумковий зріз рівнів її сформованості. Студенти контрольних та експериментальних груп виконали такі ж діагностичні завдання, як і під час констатувального зрізу. Якісний та кількісний аналіз рівнів сформованості педагогічної толерантності студентів відбувся згідно з розробленою на початковому етапі експерименту по компонентною системою критеріїв та показників досліджуваного нами явища.

Таким чином, основне завдання підсумкового етапу експерименту – з'ясувати, наскільки ефективною є авторська методика підвищення рівнів сформованості педагогічної толерантності майбутніх учителів.

Підсумковий зріз було проведено наприкінці 4 семестру після вивчення курсу "Практика толерантної англомовної комунікації".

Покомпонентне діагностичне дослідження рівнів сформованості педагогічної толерантності студентів було розпочато так само, як і під час констатувального етапу експерименту із змістово-когнітивного компонента. За результатами підсумкового зрізу отримано емпіричні дані щодо кількісного та якісного розподілу студентів за рівнями педагогічної толерантності, подані у таблиці 1.

Таблиця 1

Узагальнені дані підсумкового зрізу кількісного розподілу студентів контрольних та експериментальних груп за рівнями сформованості змістово-когнітивного компонента педагогічної толерантності (у %)

Рівні	Кількість студентів											
	Показники когнітивного критерію								Середнє значення			
	Теоретичні основи педагогічної толерантності				Межі педагогічної толерантності							
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	4	25	8	40	4	25	7	35	4	25	8	40
Середній	7	43,8	10	50	9	56,2	12	60	8	50	11	55
Низький	5	31,2	2	10	3	18,8	1	5	4	25	1	5

Дані таблиці 1 свідчать про те, що в результаті формувального експерименту у студентів ЕГ на 15% зріс високий рівень розуміння теоретичних основ педагогічної толерантності порівняно з КГ, а низький рівень відповідно зменшився на 21%. Досягнути

такого результату вдалося завдяки оновленню змісту навчальних курсів, поступовому ознайомленню студентів з основами педагогічної толерантності та її функціями, а також використанню методів мозкового штурму, пояснення, проблемного навчання, дискусії.

З таблиці 1 зрозуміло, що на 10% вдалося підвищити високий рівень розуміння меж педагогічної толерантності у студентів ЕГ у порівнянні з КГ, а низький рівень за цим показником показала у три рази менша кількість студентів ЕГ (5%), тоді як у КГ – 18,8%. Таку різницю емпіричних даних вважаємо доцільним пояснити значними напрацюваннями викладачів, задіяних у експерименті, їхніми зусиллями довести до відома студентів відмінності між поняттями толерантності, терпимості, байдужості, конформності, а також підбором активних методів навчання для формування цього показника досліджуваного явища.

Результати підсумкового зрізу діагностики рівнів сформованості педагогічної толерантності за мотиваційно-цільовим компонентом представлені у таблиці 2.

Т а б л и ц я 2

Узагальнені дані підсумкового зрізу кількісного розподілу студентів контрольних та експериментальних груп за рівнями сформованості мотиваційно-цільового компонента педагогічної толерантності (у %)

Рівні	Кількість студентів															
	Показники												Середнє значення			
	мотиваційного критерію						цільового критерію									
	Мотивація професійної діяльності				Мотивація успіху/боязні невдачі				Спрямованість							
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %	абс.	у %
Високий	5	31,2	11	55	10	62,5	11	55	9	56,2	12	60	8	50	11	55
Середній	8	50	7	35	4	25	8	40	6	31,3	6	30	6	37,5	7	35
Низький	3	18,8	2	10	2	12,5	1	5	2	12,5	2	10	2	12,5	2	10

Як видно з таблиці 2, внаслідок проведеного формувального етапу експерименту високий рівень педагогічної толерантності за показником мотивації професійної діяльності показали 55% студентів ЕГ, що є на 4% більше, ніж у представників КГ (31,2%). Разом з тим майже на 8% меншою є кількість студентів з низьким рівнем у ЕГ. Досягнути такого результату змогли майбутні учителі завдяки використанню інтерактивних методів навчання, ранжувальних вправ, бесід та дискусій, які були спрямовані на підвищення інтересу студентів до обраного фаху та усвідомлення ціннісних орієнтацій у професійній діяльності.

Результати діагностики мотивації успіху / боязні невдачі засвідчили ріст високого рівня педагогічної толерантності за даним показником у студентів ЕГ порівняно з КГ – на понад 7%. Такою ж є різниця між низьким рівнем – понад 7%. Такий розподіл студентів за даним показником обумовлений особистісними особливостями студентів, для яких успіх виражається у потребі задовольнити власні прагнення у діяльності та свідчить про свідомий вибір студентами своєї професії. Застосування інтерактивних методів навчання сприяло підвищенню рівня мотивації майбутніх учителів початкової школи.

Діагностичне дослідження за цільовим критерієм засвідчило зростання високого рівня ділової спрямованості студентів ЕГ порівняно з КГ на майже 4%, а низький рівень за цим показником у КГ на майже 3% більший, ніж у ЕГ. Слід зауважити, що досить високі результати діагностики за цільовим критерієм студенти показали ще під час констатувального експерименту, тому даний приріст вважаємо також позитивним, а досягнути його вдалося завдяки застосуванню рольових і ділових ігор, елементів тренінгу,

різноманітних вправ, дискусій, які спрямовували діяльність на розв'язання проблемних ситуацій у груповій та парній формі роботи.

Дані підсумкового зрізу за рівнями сформованості процесуально-комунікативного компонента педагогічної толерантності у майбутніх учителів початкової школи подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Узагальнені дані підсумкового зрізу кількісного розподілу студентів контрольних та експериментальних груп за рівнями сформованості процесуально-комунікативного компонента педагогічної толерантності (у %)

Рівні	Кількість студентів											
	Показники								Середнє значення			
	комунікативного критерію				операційного критерію							
	Комунікативна толерантність				Стиль спілкування							
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	2	12,5	8	40	3	18,75	5	25	3	18,75	6	30
Середній	13	81,25	9	45	9	56,25	13	65	10	62,5	12	60
Низький	1	6,25	3	15	4	25	2	10	3	18,75	2	10

Порівняльний аналіз даних таблиці 3 засвідчує те, що за показником комунікативної толерантності приблизно на 37% більше студентів ЕГ, ніж КГ досягли високого рівня сформованості педагогічної толерантності, а низький рівень комунікативної толерантності у ЕГ на понад 9% менший від такого ж рівня КГ. За стилем спілкування різниця у високому рівні між студентами ЕГ та КГ майже 7 %, у низькому рівні значно більша – на понад 15%. Підвищення рівня сформованості педагогічної толерантності за комунікативним та операційним критеріями відбулося завдяки використанню словесних інтерактивних методів навчання, ігрових видів діяльності на практичних заняттях, задалегідь підготовленому банку мовленнєвих актів, які орієнтували студентів на толерантний стиль спілкування та прийняття усіх учасників взаємодії.

Кінцевий етап підсумкового зрізу включав діагностику рівнів сформованості рефлексивно-поведінкового компонента педагогічної толерантності майбутніх учителів початкової школи, результати якої подано у таблиці 4.

Таблиця 4

Узагальнені дані підсумкового зрізу кількісного розподілу студентів контрольних та експериментальних груп за рівнями сформованості рефлексивно-поведінкового компонента педагогічної толерантності (у %)

Рівні	Кількість студентів																			
	Показники														Середнє значення					
	поведінкового критерію										рефлексивного критерію									
	Емпатія				конфліктологічна компетентність				адаптивність до агресії				рефлексивна компетентність							
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Високий	4	25	7	35	4	25	5	25	6	37,5	6	30	4	25	8	40	2	12,5	5	25
Середній	7	43,75	11	55	6	37,5	12	60	7	43,75	11	55	7	43,75	10	50	10	62,5	12	60
Низький	5	31,25	2	10	6	37,5	3	15	3	18,75	3	15	5	31,25	2	10	4	25	3	15

Дані таблиці 4 свідчать про те, що за поведінковим критерієм високий рівень педагогічної толерантності у студентів ЕГ майже на 10% більший, ніж у КГ, низький рівень за показником емпатії у ЕГ порівняно з КГ менший на майже 22%, тоді як за

показниками конфліктологічної компетентності – на 22% та адаптивності до агресії – однакового високого рівня. Такого рівня вдалося досягти в результаті внесення змін у змістовий компонент навчальної дисципліни “Практика усного і писемного мовлення (на основі толерантності)”, ознайомленню студентів з принципами ненасильства, продуктивними способами вирішення конфліктних ситуацій та деструктивними наслідками агресивної поведінки. У методичному аспекті для підвищення рівня педагогічної толерантності використовувались методи проблемно-пошукового навчання, елементи тренінгів, прийом Я-повідомлень, рольові ігри.

За рефлексивним критерієм у порівнянні з поведінковим показники дещо різняться. Високий рівень сформованості педагогічної толерантності на 15% вищий у майбутніх учителів початкової школи ЕГ, ніж у студентів КГ. Кількість студентів з низьким рівнем значно менша у ЕГ, ніж у КГ – майже на 22%. Такий стан сформованості педагогічної толерантності за даним показником був досить прогнозованим, оскільки у процесі професійної підготовки студенти опрацювали завдання на розвиток рефлексивності, використовуючи активні методи навчання, аналізуючи різноманітні проблемні ситуації з педагогічної практики, звертаючись до власного досвіду у вирішенні конфліктів, заповнюючи портфолію та Конституцію толерантності. Завдяки застосуванню таких методів та прийомів вдалося досягнути збалансування між ретроспективним, ситуативним та перспективним видами рефлексії у поведінці майбутніх учителів.

Наприкінці покомпонентного аналізу кількісного розподілу студентів КГ та ЕГ обчислені середні значення було використано для узагальнення даних підсумкового зрізу щодо цілісного розуміння ступеня сформованості педагогічної толерантності майбутніх учителів іноземних мов початкової школи, результати якого містяться у таблиці 5.

Т а б л и ц я 5

Узагальнені дані підсумкового зрізу покомпонентних середніх значень кількісного розподілу студентів контрольних та експериментальних груп за рівнями педагогічної толерантності (у %)

Компоненти	Кількість студентів											
	Рівні											
	Високий				Середній				Низький			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Змістово-когнітивний	4	25	8	40	8	50	11	55	4	25	1	5
Мотиваційно-цільовий	8	50	11	55	6	37,5	7	35	2	12,5	2	10
Процесуально-комунікативний	3	18,7	6	30	10	62,5	12	60	3	18,75	2	10
Рефлексивно-поведінковий	2	12,5	5	25	10	62,5	12	60	5	31,2	3	15
Узагальнені дані	4	25	8	40	8	50	10	50	4	25	2	10

Як свідчать дані таблиці 5, високий рівень педагогічної толерантності студентів ЕГ на майже 8% більші, ніж у КГ, тоді як низький – у тричі нижчий. Характерним є те, що ступінь підвищення високого рівня найбільш показовий для змістово-когнітивного та рефлексивно-поведінкового компонентів (понад 13% різниці), нижчих показників було досягнуто у процесуально-комунікативному (понад 11% різниці) та мотиваційно-цільовому (5% різниці) компонентах. Такий розподіл означає, що студентам експериментальної групи вдалося значною мірою покращити свій рівень знань щодо сутності педагогічної толерантності учителів початкової школи, розуміння її функцій та правових основ, навчитись застосовувати принципи толерантності у своїй діяльності, аналізувати та вносити корективи у стиль поведінки, удосконалити навички толерантної комунікації та орієнтувати майбутніх педагогів на особистісне ціннісне ставлення до обраної професії.

Отже, якісний та кількісний аналіз результатів підсумкового зрізу свідчить про те, що експериментальна методика професійної підготовки засобами іноземних мов щодо формування педагогічної толерантності майбутніх учителів початкової школи є достатньо ефективною. Оскільки у процесі традиційної для ЗВО професійної підготовки рівень педагогічної толерантності студентів також певною мірою зростає, вважаємо необхідним порівняти та проаналізувати дані кількісного розподілу майбутніх учителів початкової школи за рівнями сформованості педагогічної толерантності в результаті констатувального (КЗ) та підсумкового (ПЗ) зрізів (табл. 6).

Таблиця 6

*Узагальнені дані констатувального та підсумкового зрізів
покомпонентних середніх значень кількісного розподілу студентів
контрольних та експериментальних груп за рівнями педагогічної толерантності (у %)*

Компоненти	Кількість студентів у %								
	Рівні								
	Високий			Середній			Низький		
	КЗ	ПЗ		КЗ	ПЗ		КЗ	ПЗ	
КГ		ЕГ	КГ		ЕГ	КГ		ЕГ	
Змістово-когнітивний	27,8	25	40	50	50	55	22,2	25	5
Мотиваційно-цільовий	52,8	50	55	25	37,5	35	22,2	12,5	10
Процесуально-комунікативний	11,1	18,75	30	55,6	62,5	60	33,3	18,75	10
Рефлексивно-поведінковий	25	12,5	25	38,9	62,5	60	36,1	31,25	15
Середнє значення	29,2	26,6	40	42,4	53,1	50	28,5	21,8	10

Аналіз даних таблиці 6 показує, що на високому рівні сформованості педагогічної толерантності простежується незначне її підвищення у студентів контрольної групи на етапі підсумкового зрізу у порівнянні з констатувальним – на 2,8%. Разом з тим, динаміка зміни показників у експериментальній групі значно вища – на 12,2%. Такий розподіл ще раз засвідчує ефективність авторської методики формування педагогічної толерантності порівняно з традиційною професійною підготовкою майбутніх учителів початкової школи, яка недостатньо орієнтована на розвиток досліджуваного нами явища.

Основний етап формування експерименту передбачав реалізацію професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи з формування їхньої педагогічної толерантності.

Висновки. Для перевірки ефективності моделі формування педагогічної толерантності майбутніх учителів початкової школи на кінцевому етапі експерименту було проведено підсумковий зріз рівнів її сформованості. Студенти контрольних та експериментальних груп виконали такі ж діагностичні завдання, як і під час констатувального зрізу. Якісний та кількісний аналіз рівнів сформованості педагогічної толерантності студентів відбувся згідно з розробленою на початковому етапі експерименту покомпонентною системою критеріїв та показників досліджуваного нами явища.

Перевірка ефективності формування експерименту здійснювалась у таких напрямках: 1) діагностика рівнів сформованості кожного компонента педагогічної толерантності студентів; 2) узагальнення даних щодо кількісного розподілу студентів за рівнями педагогічної толерантності; 3) статистичне доведення ефективності педагогічного експерименту.

Завершальний етап експерименту довів, що більшість студентів експериментальних груп піднялася на вищий рівень у розвитку рівнів педагогічної толерантності. За результатами статистичної обробки анкет учасників експерименту ми констатували суттєве підвищення параметрів усіх показників критеріїв, що вимірювалися.

Використана література :

1. *Ананьев Б. Г.* Избранные психологические труды : в 2 т. / Б. Г. Ананьев. – Москва : Педагогика, 1980. – Т. II. – 288 с.
2. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. – P. 151-156.
3. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity // Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology, Pedagogy and Education. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. – P. 204-208.
4. Matviienko O. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto: Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.

References :

1. Ananев B. G. Izbrannye psikhologicheskie trudy : v 2 t. / B. G. Ananев. – Moskva : Pedagogika, 1980. – Т. II. – 288 s.
2. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. – P. 151-156.
3. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity // Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology, Pedagogy and Education. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. – P. 204-208.
4. Matviienko O. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto: Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.

Матвиенко О. В. Анализ авторской модели формирования педагогической толерантности будущих учителей начальной школы.

В работе проанализирована проблема формирования педагогической толерантности будущих учителей начальной школы. Полученные в результате исследования результаты работы свидетельствуют о достижении поставленной цели, выполнения задач и дают основания для обобщения выводов. На заключительном этапе формирующего эксперимента проведена диагностика уровней сформированности педагогической толерантности студентов. Динамика изменения наблюдается у студентов как КГ, так и ЭГ. Однако, обнаружено значительное повышение высокого и, соответственно, снижение низкого уровня педагогической толерантности у будущих учителей начальной школы ЭГ по сравнению со студентами КГ. Методами математической статистики доказана эффективность авторской модели формирования педагогической толерантности будущих учителей начальной школы. Проведенное исследование позволило решать проблему формирования педагогической толерантности на качественно новом уровне.

Ключевые слова: педагогическая толерантность, будущие учителя начальной школе, формирование педагогической толерантности будущих учителей начальной школы.

Matvienko O. V. Analysis of the effectiveness of the author's model of formation of pedagogical tolerance for future teachers of primary school.

The paper analyzes the problem of formation of pedagogical tolerance of future teachers in elementary school. The results of the study, which were obtained as a result of the research, indicate the achievement of the set goal, the fulfillment of the tasks and give grounds for a synthesis of conclusions. At the final stage of the molding experiment, students have been diagnosed with levels of educational tolerance. The dynamics of change is observed in students as KG, and EG. However, a significant increase in the high and, consequently, lower level of pedagogical tolerance for future teachers of EG compared with students of KGs was revealed. The methods of mathematical statistics have proved the effectiveness of the author's model of formation of pedagogical tolerance for future teachers of elementary school. The conducted research made it possible to solve the problem of formation of pedagogical tolerance on a qualitatively new level.

Keywords: pedagogical tolerance, future teachers elementary school, formation of pedagogical tolerance of future teachers of elementary school.